

Ks. MARCIN CHOLEWA

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

marcin.cholewa@upjp2.edu.pl

ORCID: 0000-0001-9901-8929

KWESTIA DZIECKA W DEBATACH SOBORÓW KOŚCIOŁA NIEPODZIELONEGO

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/SPLP.2025.004>

Streszczenie

W dzisiejszych czasach obserwuje się wzrost zainteresowania kwestiami związanymi z dzieckiem, jego prawami i ochroną. Wśród wielu publikacji znajdują się również takie, które zajmują się tymi zagadnieniami z perspektywy wczesnego chrześcijaństwa. Celem artykułu jest odpowiedź na pytanie, jakie kwestie dotyczące dzieci czy dzieciństwa i w jakim stopniu były poruszane w dyskusjach na zgromadzeniach soborowych w pierwszym tysiącleciu oraz jaki był cel odwoływania się do kategorii dziecka w tych sporach teologicznych.

Słowa kluczowe: dziecko, dzieciństwo, sobór

INFANCY AS A DEBATE QUESTION AT THE COUNCILS OF THE UNDIVIDED CHURCH

Abstract

Nowadays, there is an increased interest in issues related to the child, its rights and protection. Among many publications, there are also some that deal with these

issues from the perspective of the early Christianity. The aim of the article is to answer the question to what extent and what issues concerning children or childhood were taken up during the discussions at the conciliar assemblies in the first millennium and what was the purpose of referring to the category of child in these theological disputes.

Keywords: child, childhood, ecumenical council

Dziecko, jego bezpieczeństwo i rola we wspólnocie Kościoła to kwestie istotne z punktu widzenia religijnego i godne naukowych refleksji. Wśród publikacji poświęconych temu zagadnieniu ważną rolę pełnią te, które podejmują tę problematykę z perspektywy wczesnego chrześcijaństwa¹. Wśród obcojęzycznych opracowań warto zwrócić uwagę na prace następujących autorów: O.M. Bakke², C.B. Horn i J.W. Martens³, C.B. Horn i R.B. Phenix⁴, A. Papaconstantinou i A.M. Talbot⁵, C.T. Schroeder⁶, M.C. Giorda⁷ czy O.M. Cojocar⁸. Na polskim rynku ukazała się seria książek pod redakcją M. Cholewy i P. Studnickiego, która w sposób interdyscyplinarny przybliży problematykę ochrony dziecka, w tym także w obszarze wczesnego chrześcijaństwa⁹. Wydana także została monografia

¹ *Growing Up Fatherless in Antiquity*, eds. S.R. Hübner, D.M. Ratzan, Cambridge 2009; Ch. Laes, *Children in the Roman Empire. Outsiders Within*, Cambridge 2011; *Children and Everyday Life in the Roman and Late Antique World*, eds. Ch. Laes, V. Vuolanto, London–New York 2019; *Children in Antiquity. Perspectives and Experiences of Childhood in the Ancient Mediterranean*, eds. L.A. Beaumont, M. Dillon, N. Harrington, London–New York 2021.

² O.M. Bakke, *When Children Became People. The Birth of Childhood in Early Christianity*, Minneapolis 2005.

³ C.B. Horn, J.W. Martens, 'Let the Little Children Come to Me'. *Childhood and Children in Early Christianity*, Washington DC 2009.

⁴ *Children in the Late Ancient Christianity*, eds. C.B. Horn, R.B. Phenix, Tübingen 2009.

⁵ *Becoming Byzantine. Children and Childhood in Byzantium*, eds. A. Papaconstantinou, A.M. Talbot, Washington DC 2009.

⁶ C.T. Schroeder, *Children and Family in Late Antique Egyptian Monasticism*, Cambridge 2020.

⁷ M.C. Giorda, *Children in monastic families in Egypt at the end of Antiquity*, in: *Children and Everyday Life in the Roman and Late Antique World*, eds. Ch. Laes, V. Vuolanto, p. 232–246.

⁸ O.M. Cojocar, *Everyday lives of children in ninth-century Byzantine monasteries*, in: *Children and Everyday Life in the Roman and Late Antique World*, eds. Ch. Laes, V. Vuolanto, p. 247–264.

⁹ *Wykorzystywanie seksualne osób małoletnich. Ujęcie interdyscyplinarne*, cz. I–II, red. M. Cholewa, P. Studnicki, Kraków 2021; *Wykorzystywanie seksualne osób małoletnich. Ujęcie interdyscyplinarne*, cz. III, red. M. Cholewa, P. Studnicki, Kraków 2022; *Wyko-*

M. Cholewy¹⁰ dotycząca obecności problematyki dziecięcej w dyskusjach prowadzonych w ramach zgromadzeń soborowych w pierwszym tysiącleciu oraz artykuł S. Drzyżdżyka i M. Gilskiego podejmujący kwestię dziecka w debatach Soboru Nicejskiego II¹¹. Warto, badając to zagadnienie, przyjrzeć się także statystyce zagadnień podejmowanych w ramach soborowych spotkań.

Celem artykułu jest zaprezentowanie szczegółowego katalogu poszczególnych kwestii dotyczących dziecka i dzieciństwa z uwzględnieniem częstotliwości ich wystąpienia na soborowych zgromadzeniach, które miały miejsce w pierwszym tysiącleciu. Chodzi o akta sześciu soborów: Efeńskiego (lata 431–433), Chalcedońskiego (451 r.), Konstantynopolińskiego II (553 r.), Konstantynopolińskiego III (lata 680–681), Nicejskiego II (787 r.) i Konstantynopolińskiego IV (lata 869–870), bo tylko one zachowały się do naszych czasów; brak dokumentacji dwóch soborów: Nicejskiego I (325 r.) i Konstantynopolińskiego I (381 r.). Podstawowym źródłem analiz będą zarówno poszczególne tomy dzieła E. Schwarza *Acta Conciliorum Oecumenicorum*¹², jak i wydane w ostatnich latach przez J. Strauba¹³, R. Riedingera¹⁴, E. Lamberza¹⁵ oraz C. Leonardiego i A. Placanice¹⁶ akta soborowe. Artykuł podzielony został na jedenaście rozdziałów i kończy się wnioskami. W pierwszej części zostanie przedstawiona ilościowa charakterystyka podejmowanych przez sobory zagadnień dotyczących dziecka i dzieciństwa. Kolejne dziesięć zaprezentuje, w jaki sposób poszczególne kwestie podjęte zostały w ramach soborowych dyskusji.

rzystywanie seksualne osób dorosłych bezbronnych, red. M. Cholewa, P. Studnicki, Kraków 2022.

¹⁰ M. Cholewa, *Problematyka dziecka w aktach soborów pierwszego tysiąclecia*, Kraków 2023.

¹¹ S. Drzyżdżyk, M. Gilski, *Problematyka dziecka w debatach Soboru Nicejskiego II*, „Teologia i Człowiek” 4(2022), s. 127–142.

¹² *Concilium Universale Ephesenum* (grecka kolekcja: ACO I, 1.1-7, ed. E. Schwarz, Berlin 1927–1929; łacińska kolekcja: ACO I, 2–5, Berlin 1922–1927), dalej: CUE z podaniem sesji i punktu; *Concilium Universale Chalcedon*, ACO II, ed. E. Schwarz, Berlin–Leipzig 1933–1937, Dalej: CUCH z podaniem sesji i punktu.

¹³ *Concilium Universale Constantinopolitanum sub Iustiniano habitum*, Volumen primum, Concilii Actiones VIII, Appendices Graecae – Indices, ed. J. Straub, Berolini 1971, dalej: CUCSIH z podaniem strony.

¹⁴ *Concilium Universale Constantinopolitanum Tertium*, vol. I–II, ed. R. Riedinger, Berolini 1990–1992, dalej: CUCT z podaniem strony.

¹⁵ *Concilium Universale Nicaenum Secundum*, vol. I–III, ed. E. Lamberz, Berlin–Boston 2008–2016, dalej: CUNS z podaniem strony.

¹⁶ *Gesta sanctae ac universalis octavae synodi quae Constantinopoli congregata est Anastasio bibliothecario interprete*, eds. C. Leonardi, A. Placanica, Florence 2012, dalej: GSUSCC z podaniem strony.

*ILOŚCIOWE ZESTAWIENIE PROBLEMATYKI DZIECKA
I DZIECIŃSTWA W SOBOROWYCH Dyskusjach*

Problematyka dziecka była podejmowana na wszystkich sześciu soborach pierwszego tysiąclecia, których akta przetrwały do dziś. Ilościowa charakterystyka tych zagadnień ujęta została w tabeli nr 1.

Tabela nr 1. Zagadnienia dziecka i dzieciństwa podejmowane w ramach soborowych dyskusji

Lp.	Zagadnienie	Podjęte na soborze ¹⁷
1.	Znaczenie wychowania religijnego od dzieciństwa	E, Ch, KII, NII, KIV
2.	Znaczenie dzieciństwa Jezusa	E, Ch, KII, KIII, NII
3.	Dziecko jako synonim niedojrzałości	KII, KIII, NII
4.	Dziecko obiektem miłosierdzia	Ch, KIV
5.	Dziecko podąża za ojcem	Ch
6.	Dziecko znakiem błogosławieństwa	NII
7.	Dziecko ofiarą walk z jego rodzicami	Ch
8.	Przemoc wobec dzieci synonimem pogaństwa	NII
9.	Miłość do Jezusa ponad miłością do członków rodziny	KII
10.	Prorocze znaczenie wypowiedzi dziecka	KIV

Jak wynika z tabeli numer 1, w refleksjach soborowych koncentrowano się na dziesięciu obszarach. Najczęściej omawiano znaczenie wychowania religijnego od wczesnych lat życia oraz dzieciństwo Jezusa Chrystusa.

¹⁷ Wykaz skrótów zamieszczonych w tabeli: Sobór Efeski – E, Sobór Chalcedoński – Ch, Sobór Konstantynopoliński II – KII, Sobór Konstantynopoliński III – KIII, Sobór Nicejski II – NII, Sobór Konstantynopoliński IV – KIV.

ZNACZENIE WYCHOWANIA RELIGIJNEGO OD DZIECIŃSTWA

Istotne znaczenie wychowania religijnego dzieci dla ich późniejszego funkcjonowania podkreślone zostało w aktach pięciu soborów. Nie zajęto się nim tylko na Soborze Konstantynopolitańskim III. I tak, na soborze w Efezie biskup Protymiusz chwalił ortodoksyjność wiary Cyryla, podkreślając, że i on sam w tej wierze został ochrzczony i w niej wzrastał od dzieciństwa¹⁸. Analogicznie wypowiadał się także biskup Eutychiusz, ceniąc to, że i jego od wczesnego dzieciństwa ta wiara ukształtowała¹⁹.

Podobne myśli odnajdujemy także w aktach Soboru Chalcedońskiego. Biskup Melecjusz, mówiąc o swojej wierze, podkreśla, że dojrzał w niej od niemowlęstwa²⁰. W podobnym duchu wypowiadali się Cyrus²¹ i Kandydus²². Z analogicznymi wypowiedziami mamy również do czynienia w aktach Soboru Konstantynopolitańskiego II. Papież Wigiliusz z dumą deklarował, że nigdy nie był heretykiem, a od niemowlęstwa jest chrześcijaninem wyznającym poprawną wiarę²³. Odnośnie zaś do Ibasza z Edessy padały określenia, że to człowiek rozsądny, który od dzieciństwa był karmiony boskimi pismami²⁴.

Ciekawe myśli na temat znaczenia wychowania religijnego znajdujemy w aktach Soboru Nicejskiego II. Oskarżani o herezję Hypatiusz i inni biskupi bronili się tym, że urodzili się i wzrastali w herezji²⁵, to zaś w praktyce uniemożliwiło im odkrycie prawdy.

Akta Soboru Konstantynopolitańskiego IV wspominają o dzieciństwie patriarchy Ignacego. Teodozjusz, patriarcha Jerozolimy, wyraża swój podziw dla godnego postępowania Ignacego lśniącego doskonałością zarówno w mowie, jak i czynie od dzieciństwa aż do późnej starości²⁶. Podobne zdania o Ignacym wyraził także papież Mikołaj, stwierdzając, że jest on człowiekiem wybitnym od urodzenia²⁷.

¹⁸ CUE, I 45(13).

¹⁹ CUE, I, 45(102).

²⁰ CUCH, I, 954.

²¹ CUCH, I, 955.

²² CUCH, I, 957.

²³ CUCSIH, s. 188.

²⁴ CUCSIH, s. 112. Te same informacje na temat Ibasza pojawiają się na szóstej sesji. Por. CUCSIH, s. 142.

²⁵ CUNS, s. 84.

²⁶ GSUSCC, s. 48–49.

²⁷ GSUSCC, s. 123

ZNACZENIE DZIECIŃSTWA JEZUSA

Dyskusje soborowe, w których podjęto zagadnienie dzieciństwa Jezusa, miały na celu ukazanie ortodoksyjnego wykładu na temat prawdziwości wcielenia Syna Bożego, Jego boskiej i ludzkiej natury, odpowiadającej im boskiej i ludzkiej woli oraz tego, że sformułowanie, iż Maryja jest Matką Boga, Theotokos, jest poprawnym sformułowaniem²⁸.

Na Soborze Efeskim Piotr z Aleksandrii, omawiając scenę zwiastowania, stwierdził, że słowa Gabriela „Pan jest z Tobą” należy interpretować jako „Bóg Słowo jest z Tobą”. Słowo stało się ciałem i zamieszkało wśród ludzi w momencie zwiastowania²⁹. Teofil z Aleksandrii porównuje Boga do artysty, nie przyszedł On bowiem na świat, przynosząc ze sobą ciało niebieskie, ale pokazał wielkość swojej sztuki w glinie, przemieniając człowieka ukształtowanego z gliny. Słowo przyszło na świat w nowy sposób, zdecydowało, że stanie się podobne do nas pod każdym względem z wyjątkiem grzechu³⁰. Wszystkie te świadectwa bronią prawdy o prawdziwości wcielenia. Potwierdzają, że Syn Boży przeszedł przez wszystkie etapy ludzkiego życia³¹.

Problem dzieciństwa Zbawiciela pojawił się także w aktach Soboru Chalcedońskiego³². Chodzi o polemikę z poglądami Eutychesa. Oparłszy się na tekście Księgi Izajasza, papież Leon podkreśla, że chodzi o narodziny Emmanuela, „Boga z nami” (por. Iz 7, 4), i dodaje: „Dziecię nam się narodziło, Syn został nam dany, na Jego barkach spoczęła władza. Nazwano Go imieniem: Przedziwny Doradca, Bóg mocny, Książę Pokoju, Ojciec przyszłego wieku” (Iz 9,5). Na podstawie tych i innych tekstów biblijnych³³ Leon wyciąga wniosek, że Chrystus posiadał prawdziwe ciało z ludzkiej matki³⁴.

Do tekstów ewangelicznych opowiadających o dzieciństwie Zbawiciela odwołują się ojcowie Soboru Konstantynopolitańskiego II. Przytaczają słowa Nestoriusza, podważające zasadność tytułu Theotokos, a broniące określenia Maryi mianem Christotokos. Kwestia narodzin Jezusa powraca

²⁸ M. Cholewa, *Problematyka dziecka*, s. 59–61.

²⁹ CUE, I, 54(39)(2).

³⁰ CUE, I, 54(39)(9).

³¹ M. Cholewa, *Problematyka dziecka*, s. 58–61.

³² CUCH, II, 22.

³³ Por. Mt 1,1; Rz 1,1-3; Rdz 22,18; Ga 3,16.

³⁴ M. Cholewa, *Problematyka dziecka*, s. 71.

w odczytany na soborze liście Cyryla do Nestoriusza³⁵. Patriarcha Aleksandrii wyjaśnia w nim, że we wcieleniu nie doszło do zmiany natur: ani ciało nie stało się bóstwem, ani natura Boga Słowa nie została przemieniona w naturę ciała. Bóg pozostaje niezmienny. Nawet gdy jest widziany jako niemowlę w pieluszkach, w łonie Maryi, która Go urodziła, nadal wypełnia całe stworzenie jako Bóg i pozostaje na tronie wraz z Tym, który Go zrodził. Cyryl podkreśla, że Syn Boży przyjął ciało z Maryi Dziewicy i uczynił je swoim, przeżył nasze narodziny i narodził się z kobiety³⁶.

Tematyka dzieciństwa Chrystusa powraca jeszcze w liście papieża Leona do Flawiana. Leon cytuje prorocstwo z Księgi Izajasza, ukazujące tożsamość dziecka, które się narodzi: Przedziwny Doradca, Bóg mocny, Księżę Pokoju (Iz 9,6). Zestawia ten tekst z wcześniejszym prorocstwem o *almah* (Iz 7,14). Opierając się na tych fragmentach, papież broni prawdziwych narodzin Syna Bożego z Maryi Dziewicy i w konsekwencji – posiadania prawdziwego ciała od Matki³⁷. Nieco dalej podkreśla, że narodziny z ciała są objawieniem ludzkiej natury, podczas gdy brzemiennność Dziewicy jest znakiem Boskiej mocy; skromność kołyski ukazuje niemowlęstwo Dzieciątka, a głosy aniołów obwieszczają wielkość Najwyższego³⁸.

Kwestia dzieciństwa Zbawiciela pojawia się także w aktach Soboru Konstantynopolitańskiego III. Chodzi zarówno o prorocze zapowiedzi Jego narodzin, o etap prenatalny życia w łonie Maryi, jak i o etap niemowlęcy. Podczas ósmej sesji, prezentując poglądy Makarego i Stefana³⁹, przytoczono ich refleksje na temat prorockich zapowiedzi narodzin Mesjasza. W swoich wywodach nawiązywali oni do biblijnych perykop z Księgi Izajasza (7,14; 9,5; 11,1; 53,2), Księgi Barucha (3,36-38) oraz Księgi Psalmów (71,6), które zapowiadały narodziny dziecka⁴⁰. Z tych fragmentów wysnuwali oni wnioski o prawdziwym i kompletnym człowieczeństwie Jezusa Chrystusa. Rozwijając tę kwestię w sposób bardziej szczegółowy, utrzymywali, że był On noszony w łonie, narodził się, karmił się mlekiem⁴¹, wzrastał i przechodził

³⁵ Tamże, s. 88–90.

³⁶ CUCSIH, s. 161.

³⁷ CUCSIH, s. 168.

³⁸ CUCSIH, s. 169–170.

³⁹ M. Cholewa, *Problematyka dziecka*, s. 101.

⁴⁰ Również prorocstwo Jakuba (Rdz 49,9) zostało zinterpretowane w kluczu mesjańskim. Por. CUCT, s. 256–258.

⁴¹ O karmieniu mlekiem (*galaktotrofethenai*) jest mowa jeszcze raz w tym samym tekście. Por. CUCT, s. 256.

przez wszystkie etapy ludzkiego życia⁴². Wyraźnie zostało podkreślone, że chodzi o dziewięćmiesięczny pobyt w łonie matki i doświadczenie tego wszystkiego, co jest udziałem każdego człowieka⁴³.

Kwestia wcielenia i jego roli w argumentacji na rzecz kultu ikon zajmuje sporo miejsca w aktach Soboru Nicejskiego II⁴⁴. Wydaje się, że spośród przywołanych przykładów z różnych etapów życia Zbawiciela te z Jego dzieciństwa spełniają wyjątkową rolę apologetyczną.

„Jeśli Pan nie wcielił się, niech nie przedstawia się obrazu Jego świętego ciała. Jeśli nie narodził się w Betlejem z chwalebnej Dziewicy Bożej Rodzicielki, jeśli Magowie nie przynieśli darów, jeśli anioł nie ukazał się pasterzom, jeśli rzesze zastępów niebieskich nie śpiewały hymnu na cześć narodzonego, jeśli ramiona matki nie nosiły jako niemowlęcia Tego, który podtrzymuje wszechświat, jeśli nie karmiły mlekiem Tego, który daje pokarm wszelkiemu ciału, niech to też nie będzie przedstawiane”⁴⁵.

Niejednokrotnie i przy różnych okazjach w aktach pojawiają się wzmianki o narodzeniu Jezusa z Maryi Dziewicy⁴⁶, a także termin Theotokos⁴⁷.

DZIECKO JAKO SYNONIM NIEDOJRZAŁOŚCI

W aktach Soboru Konstantynopolitańskiego II zawarta jest bardzo interesująca polemika Cyryla Aleksandryjskiego z Teodorem z Mopsuestii. Zawiera ona, prócz argumentów merytorycznych, także inwektywy. Patriarcha Aleksandrii widział w poglądach Antiocheńczyka objawy szaleństwa, a jego słowa określał mianem dziecinnych. Kwestionował jego rozumienie Pisma Świętego i krytykował za nieznajomość głębi tajemnicy Chrystusa. Zarzucał Teodorowi, że sprowadza Jezusa Chrystusa do zwykłego człowieka⁴⁸. Akta soborowe łączą w tym przypadku bycie dziecinny z niewłaściwą interpretacją tekstów biblijnych i z odchodzeniem od poprawnej wiary⁴⁹.

⁴² CUCT, s. 258.

⁴³ CUCT, s. 256.

⁴⁴ M. Gilski, *Argumentacja Soboru Nicejskiego II za kultem ikon*, „Studia Sandomierskie” 26(2019), s. 216–217.

⁴⁵ CUNS, s. 434–436. Tłumaczenie za: M. Cholewa, *Problematyka dziecka*, s. 124–125.

⁴⁶ Np. CUNS, s. 138, 238, 256, 266, 340, 424.

⁴⁷ Np. CUNS, s. 52, 58, 138, 238, 244, 256, 266, 312, 340, 344, 378, 380.

⁴⁸ CUCSIH, s. 79.

⁴⁹ M. Cholewa, *Problematyka dziecka*, s. 91.

Dwukrotnie akta soboru Konstantynopolitańskiego III nawiązują do pojęcia infantylności. Po raz pierwszy w liście Sofroniusza, patriarchy Jerozolimy, do Sergiusza, patriarchy Konstantynopola. Autor, odnosząc się do kwestii chrystologicznych, przyjmuje dorobek wcześniejszych soborów. Uznaje zarówno istnienie ciała i duszy rozumnej w Chrystusie, jak i dwie natury. Krytycznie odnosi się do monofizytów, którzy odrzucali Sobór Chalcedoński i byli określani mianem „pozbawionych głowy”, ponieważ nie mieli za sobą żadnego patriarchy⁵⁰. Ich przekonania porównuje się do dziecinnej zabawy⁵¹.

Infantylności pojawia się jeszcze w czasie końcowej mowy soboru skierowanej do cesarza Konstantyna. Wymieniając wszystkich deponowanych i anatematyzowanych z powodu niepoprawnej wiary odnośnie do wól i działań w Chrystusie, Polichroniusza określa się mianem „plotącego brednie starca o dziecinnym umyśle”⁵². Ów starzec zapewniał, że potrafi wskrzeszać umarłych. Gdy jednak taka próba wskrzeszenia nie powiodła się, naraził siebie na śmieszność wraz ze wszystkimi, którzy jak on przyjmowali jedną wolę i jedno działanie w Chrystusie⁵³. Podkreślanie dziecinnych zachowań heretyków miało na celu ich ośmieszenie⁵⁴.

Akta Soboru Nicejskiego II prezentują podobne podejście. Do zachowujących się niewłaściwie dzieci są porównani heretycy. Tak jak one potrafią kpić ze słów i czynów swoich rodziców, przedrzeźniając ich, tak samo czynią heretycy. Jednak to oni sami narażają się na śmieszność⁵⁵. Ta kwestia powraca jeszcze w ostatecznych postanowieniach Soboru Nicejskiego II. W dziewiątym kanonie pisma skierowane przeciwko kultowi obrazów określone są jako przejaw szaleństwa i dziecinnych zabaw⁵⁶.

W tekstach odczytywanych podczas soboru znajdują się również ostrzeżenia przed infantyлизmem w sztuce religijnej. Akta czwartej sesji zawierają korespondencję między św. Nilem a Olympiodorem⁵⁷. Ten drugi, pragnąc

⁵⁰ Do *akefaloi* zaliczono Syryjczyków, którym przewodził Sewer, późniejszy patriarcha Antiochii (lata 511–518). A. Louth, *Why did the Syrians reject the Council of Chalcedon*, in: *Chalcedon in Context. Church Councils 400–700*, ed. R. Price, M. Whitby, s. 117.

⁵¹ CUCT, s. 446.

⁵² CUCT, s. 816.

⁵³ Przesłuchanie Polichroniusza i informacje na temat jego przekonania o możliwości wskrzeszania umarłych: CUCT, s. 672–682.

⁵⁴ M. Cholewa, *Problematyka dziecka*, s. 105–106.

⁵⁵ CUNS, s. 640.

⁵⁶ CUNS, s. 910.

⁵⁷ M. Cholewa, *Problematyka dziecka*, s. 121.

wybudować nową świątynię ku czci Jezusa Chrystusa i męczenników, skierował do św. Nila pytanie o wystrój kościoła. Zastanawiał się bowiem, czy byłoby rzeczą stosowną umieścić na ścianach świątyni sceny przedstawiające zarówno myśliwych z psami gończymi zajętych polowaniem na różne zwierzęta (gazele, zające, ptaki), jak i rybaków w trakcie połowu. Nil krytycznie odniósł się do takiego projektu, nazywając go naiwnym i dziecinnym. Taki wystrój nie będzie sprzyjał kształtowaniu silnego ducha wierzących⁵⁸.

DZIECKO OBIEKTEM MIŁOSIERDZIA

Kwestię miłosierdzia wobec dzieci podjęto w dyskusjach na dwóch soborach. Trzeci kanon Soboru Chalcedońskiego wyraźnie zobowiązał duchownych do opieki nad sierotami i osobami nieletnimi. To jedyna sytuacja, w której duchowny może zajmować się sprawami materialnymi.

„Doszło do wiadomości świętego synodu, że niektórzy członkowie stanu duchownego z niegodnej chęci brudnego zysku dzierżawią obce dobra i obarczają się sprawami doczesnymi, a zaniedbując służbę Bożą biegną do domów ludzi świeckich i powodowani chciwością, przyjmują zarząd majątków. Obecny święty i wielki synod zarządził, by na przyszłość żaden biskup, duchowny czy mnich nie dzierżawił majątków ani nie zajmował się interesami doczesnymi i nie przyjmował zarządu obcymi dobrami. Dopuszcza się wyjątek, gdy prawo zmusza do podjęcia się opieki nad małoletnimi lub biskup miasta powierzy obowiązek troszczenia się o dobra kościelne albo każe, z bojaźni wobec Pana, zająć się sierotami lub wdowami bez opieki lub innymi osobami, które potrzebują pomocy Kościoła”⁵⁹.

Zgodnie z decyzją ojców soborowych duchowny może zajmować się kwestiami finansowymi wyłącznie w dwóch wypadkach: albo z nakazu prawa, albo z polecenia biskupa. Ten kanon jest dowodem na troskę uczestników soboru o dobro dzieci, które jest na tyle ważne, że pozwala na zaan-

⁵⁸ CUNS, s. 334–336.

⁵⁹ CUCH, VII, 3. Tłumaczenie za: *Dokumenty soborów powszechnych. Tekst grecki, łaciński i polski*, t. I, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2001, s. 227.

gażowanie się duchownego w sprawy niewiążące się bezpośrednio z jego powołaniem⁶⁰.

Kwestię miłosierdzia wobec członków własnej rodziny, w tym dzieci, podjęto także podczas dziewiątej sesji Soboru Konstantynopolańskiego IV. Miało wtedy miejsce interesujące przesłuchanie świeckich, którzy na polecenie cesarza Michała brali udział w pantomimach parodiujących święcenia biskupie.

„I weszli i stanęli w środku spatharocandidatus Marianus, Bazyli spatharius i Jerzy spatharius, i zostali zapytani przez najświętszych przedstawicieli: Co was sprowadziło na ten święty sobór? Jaką sprawę macie do wyznania? Marianus i ci, którzy z nim byli, mówili: Cesarz Michał zwykł bawić się w grę, nakładając na nas stulę biskupie, i nie tylko na nas, ale także na wielu innych.

Najświętsi legaci powiedzieli: I czy rzeczywiście włożyłeś stulę biskupią? Marianus i inni powiedzieli: Rzeczywiście, założyliśmy ją.

Najświętsi legaci powiedzieli: A czy na wasze głowy włożyli święte Ewangelie?

Marianus i ci, którzy z nim byli, powiedzieli: Rzeczywiście, umieścili je.

[...]

Najświętsi legaci powiedzieli: Dlaczego to zrobiłeś?

Marianus i ci, którzy z nim byli, odpowiedzieli: Co moglibyśmy powiedzieć w opozycji do cesarza, skoro mamy żony, dzieci i własne życie?”⁶¹.

W trakcie przesłuchania problematyka dziecka pojawia się jako argument za ratowaniem życia za wszelką cenę. Jak widać z przesłuchania, troska o żonę, dzieci, troska o ich bezpieczeństwo stanowi pretekst do absolutnego podporządkowania się poleceniom cesarza, nawet gdyby były one sprzeczne z zasadami religijnymi⁶².

DZIECKO PODĄŻA ZA OJCEM

Ciekawe zagadnienie dotyczące dziecka podjęto na soborze w Chalcedonie. Bazyli z Seleucji wykorzystał odwołanie się do kategorii dzieciństwa jako przyzwolenie na akceptację niepoprawnej wiary. Bazyli nie był w takim rozumieniu ojcostwa i synostwa odosobniony. Barsumas, prezbiter i archimandryta, deklarował swoje

⁶⁰ M. Cholewa, *Problematyka dziecka*, s. 81–82.

⁶¹ GSUSCC, s. 294–296. Tłumaczenie za: M. Cholewa, *Problematyka dziecka*, s. 136–137.

⁶² M. Cholewa, *Problematyka dziecka*, s. 136–138.

poparcie dla Eutychesa. Widząc w jego poglądach świadectwo ortodoksyjnej wiary, stwierdzał, że także on idzie za ojcami jak dziecko i dlatego podziela wiarę Eutychesa⁶³.

Podążanie przez dziecko drogą ojca uważano za właściwe, nawet jeżeli było sprzeczne z ortodoksją. Takie myślenie deklarowali uczestnicy synodu w Efezie w 449 roku. Określenie siebie mianem dziecka zwalniało z myślenia i konieczności polemiki z innymi. Dawało alibi i pozwalało opowiedzieć się po stronie błędu⁶⁴.

DZIECKO ZNAKIEM BŁOGOSŁAWIEŃSTWA

W aktach Soboru Nicejskiego II po raz pierwszy pojawiają się wzmianki na temat bezdzietności⁶⁵. Interpretowana jest ona bardzo specyficznie: jako skutek opętania. A zatem za nieplodność rodziców odpowiada zły duch. Akta soborowe zawierają historię życia i małżeństwa żyjącej w Cylicji kobiety o imieniu Theotekna⁶⁶. Wzmiankują o tym, że w dzieciństwie została opętana przez złego ducha. Zawarła jednak małżeństwo i przez dwadzieścia lat żyła w bezdzietnym związku. Mąż oddalił ją. Theotekna udała się do miejsca kultu św. Symeona. Za pośrednictwem swojego wizerunku wyrzucił on z niej demona, jednocześnie nakazując powrót do męża. Zapowiedział, że Bóg odmieni jego serce, a ona urodzi dziecko. Po roku oboje rodzice przynieśli dziecko do świątyni, oddając chwałę Bogu⁶⁷.

DZIECKO OFIARĄ WALK Z JEGO RODZICAMI

Kwestia wykorzystywania finansowego rodziny, rodziców i ich dzieci pojawia się w czasie trzeciej sesji soboru w Chalcedonie. Wśród kilku odczytanych oskarżeń przeciwko patriarsze Aleksandrii Dioskurowi przedstawiono jedno, które dotyczyło dzieci. Jego autorem był Atanazy, prezbiter z Aleksandrii. Oskarżał on Dioskura, że zaraz po objęciu stolicy biskupiej w Aleksandrii groził mu i jego bratu Pawłowi śmiercią, a następnie doprowadził do wygnania ich z miasta. Gdy wraz z rodziną udali się do Konstantynopola, tam ze strony cesarskich urzędników doświadczyli złego traktowania, przemocy i stracili wszelkie środki finansowe,

⁶³ CUCH, I, 884(113).

⁶⁴ M. Cholewa, *Problematyka dziecka*, s. 72–74.

⁶⁵ Tamże, s. 119–120.

⁶⁶ Imię Theotekna składa się z dwóch członów: *theos* (Bóg) oraz *tekna* (dzieci). W tytule opowiadania jest ona określona jako bezdzietna (*ateknousa*). W języku greckim gra słów między *Theotekna* a *ateknousa*. M. Gilski, M. Migdał, *Problematyka złego ducha w debatach Soboru Nicejskiego II*, s. 114–115.

⁶⁷ CUNS, s. 404–406.

tak że musieli się zadłużyć. Paweł nie mógł znieść tej sytuacji i umarł. Atanazy został, mając pod opieką ciotki oraz żonę i dzieci brata. Z powodu długów zabrano im nawet domy, które zmieniono w kościoły⁶⁸. Dioskur pozbawił Atanazego urzędu prezbitera i chociaż on i jego bliscy żyli już na skraju nędzy, to jednak nie przestał ich prześladować. Zawładnął jego majątkiem i wywierając presję na całą rodzinę i grożąc im śmiercią, wyłudził resztki ich oszczędności. Od dzieci brata Pawła, chociaż były sierotami, i ich matki wyciągnął czterdzieści funtów złota⁶⁹.

Także Sofroniusz oskarżył biskupa Aleksandrii o ataki skierowane przeciwko niemu oraz Makaremu, urzędnikowi z Aleksandrii. Ów urzędnik porwał i bezprawnie przetrzymywał jego żonę Teodotę, z którą Sofroniusz miał dzieci. Z tego powodu Sofroniusz udał się do władz, kierując oskarżenie przeciwko Makaremu. Chociaż uzyskał pozytywne rozstrzygnięcie, to jednak biskup Dioskur wystąpił przeciwko niemu i nie pozwolił, aby odzyskał żonę. Wysłał przeciwko niemu diakona Izydora i nie tylko nie pomógł w odzyskaniu żony, ale ponadto zagarnął cały majątek Sofroniusza, tak że on i jego dzieci stracili utrzymanie⁷⁰. Akta Soboru Chalcedońskiego nie przytaczają wprost przykładów przemocy wobec dzieci, raczej ukazują je jako ofiary walk z ich rodzicami⁷¹.

PRZEMOC WOBEC DZIECI SYNONIMEM POGAŃSTWA

W czasie obrad Soboru Nicejskiego II podjęto bardzo ważną kwestię, która dotyczyła przemocy wobec dzieci⁷². W odczytanym liście do Germana, patriarchy Konstantynopola, papież Grzegorz wskazał na szereg różnic między nauczaniem Kościoła a wierzeniami pogańskimi. Chodzi zarówno o prawdy wiary, jak i o praktykę życia. Istotnym elementem, podkreślanym przez papieża, jest właśnie kwestia składanych demonom ofiar z dzieci⁷³.

„Nie oddawaliśmy też pokłonu czemuś wyrzeźbionemu, nie poświęcaliśmy się Belfegorowi, nie odprawialiśmy ani obrzędów dzieciobójstwa ani tajemnych misterii, nie składaliśmy demonom w ofierze naszych synów i córek,

⁶⁸ M. Cholewa, *Problematyka dziecka*, s. 78.

⁶⁹ CUCH, III, 57.

⁷⁰ CUCH, III, 64.

⁷¹ M. Cholewa, *Problematyka dziecka*, s. 80.

⁷² S. Drzyżdżyk, M. Gilski, *Problematyka dziecka w debatach Soboru Nicejskiego II*, s. 138.

⁷³ M. Cholewa, *Problematyka dziecka*, s. 113.

aby to, co Salomon mówi do bałwochwalców, mogło być zrozumiane w odniesieniu do nas. Bo czyż to my splugawiliśmy ziemię przelaną krwią?⁷⁴

Dzieciobójstwo jest w tym kontekście interpretowane jako wyraz bałwochwaltwa. Choć w aktach soborowych znajdują się nawiązania do obrazu przedstawiającego Abrahama składającego w ofierze Izaaka⁷⁵, to nikt na tej podstawie nie wyciągał wniosków o możliwości złożenia dziecka w ofierze Bogu. Chrześcijanie mają dbać o religijne wychowanie dzieci, a także polecać je Boskiej opiece. Tak było w przypadku św. Germana, patriarchy Konstantynopola. Podobnie jak mały Samuel, również on zaraz po urodzeniu został oddany Bogu i od dziecka był wprowadzany w tajniki Pisma Świętego⁷⁶. Podobnie było w przypadku dwunastoletniego Teodora z Sykeonu. W czasie zarazy chłopiec bardzo ciężko zachorował i był bliski śmierci. Został więc zaniesiony do świątyni, położony przy ołtarzu i umieszczonym nad nim obrazie Zbawiciela. Kapiące z ikony krople doprowadziły do jego uzdrowienia⁷⁷.

Troska o religijną formację dzieci pojawia się także w końcowych postanowieniach Soboru Nicejskiego II. W dziesiątym kanonie zapisano skierowany do duchownych nakaz, aby zamiast oddawać się sprawom świeckim, zajęli się nauczaniem dzieci oraz czytaniem im Pisma Świętego⁷⁸.

MIŁOŚĆ DO JEZUSA PONAD MIŁOŚCIĄ DO CZŁONKÓW RODZINY

W czasie szóstej sesji Soboru Konstantynopolitańskiego II odczytano list papieża Celestyna do Nestoriusza. Papież stwierdził w nim, że nikogo nie wolno stawiać ponad Chrystusem: ani ojca, ani matki, ani dzieci (Mt 10,37). Często bowiem, gdy miłość cielesna jest stawiana ponad miłością, którą jest Bóg, zamiast pobożności rodzi się bezbożność. Trzeba się wyrzec niewłaściwej miłości do członków rodziny⁷⁹. Trzeba, zdaniem papieża, zrezygnować z każdej miłości, która pozostaje w opozycji wobec miłości do Boga.

Ta idea powraca również w odczytanym na soborze liście Cyryla do Nestoriusza. Patriarcha Aleksandrii, wyszedłszy od słów Jezusa: „Kto miłuje ojca lub

⁷⁴ CUNS, s. 436–438. Tłumaczenie za: M. Cholewa, *Problematyka dziecka*, s. 114.

⁷⁵ CUNS, s. 294. Na obrazie Abraham trzyma chłopca za włosy.

⁷⁶ CUNS, s. 782.

⁷⁷ CUNS, s. 428–430.

⁷⁸ CUNS, s. 910.

⁷⁹ CUCSIH, s. 157–158.

matkę, syna lub córkę bardziej niż Jęgo, nie jest Go godzien” (Mt 10,37), stawia pytanie, czy bardziej powinien kochać Nestoriusza, czy Chrystusa, jednoznacznie sugerując odpowiedź. Papież i patriarcha Aleksandrii wskazują, że bardziej należy cenić Chrystusa aniżeli członków własnej rodziny, w tym dzieci⁸⁰.

PROROCZE ZNACZENIE WYPOWIEDZI DZIECKA

Istotnym zagadnieniem podjętym na Soborze Konstantynopolitańskim IV było to, czy osobom świeckim można udzielać święceń biskupich. Stało się tak, ponieważ w miejsce urzędującego patriarchy Konstantynopola Ignacego wybrano osobę świecką, Focjusza. Zwolennicy nowego patriarchy odwoływali się do znanych z historii przypadków, gdy na biskupa wybierano osobę świecką⁸¹. W jednym z takich przykładów istotną rolę odegrał powszechnie do dziś znany krzyk dziecka: „Ambroży na biskupa”. Historia opisana została w *Vita Ambrosii* (3–6)⁸².

„Następnie chłopiec, gdy dorósł, studiował sztuki wyzwolone i udał się do Mediolanu, gdzie Auksencjusz, biskup arian, sprawował urząd biskupi nie po to, by nim rządzić, lecz by go wydać. Po jego śmierci, gdy w kościele zebrał się wielki lud, aby wybrać biskupa, oto dziecko zawołało: Ambroży na biskupa! Na ten okrzyk wszyscy zgromadzeni podobnie zawołali: Ambroży na biskupa! Nie należy wierzyć, że stało się to z woli ludzi, ale raczej z natchnienia Bożego, aby uratować i ocalić wiernych z paszczy naszego przeciwnika, który jak lew ryczący szuka, kogo by pożreć (1 P 5,8)”⁸³.

Papież Mikołaj był jednak innego zdania. Wybór Ambrożego na biskupa uznał za coś wyjątkowego, co nie może stać się regułą. Papież stwierdził, że miała tu miejsce wyjątkowa boska interwencja, natomiast w przypadku Ambrożego jego wybór dokonał się po śmierci biskupa Mediolanu, Focjusza wybrano zaś po pozbawieniu Ignacego urzędu patriarchy⁸⁴.

⁸⁰ M. Cholewa, *Problematyka dziecka*, s. 93–95.

⁸¹ Tamże, s. 133–134.

⁸² PL 14, 28–29 (tłum. własne). Autorem tej biografii Ambrożego jest Paulin.

⁸³ GSUSCC, s. 132. Tłumaczenie za: M. Cholewa, *Problematyka dziecka*, s. 135.

⁸⁴ GSUSCC, s. 133–134.

PODSUMOWANIE

Przeprowadzone analizy pozwalają sformułować następujące wnioski:

1. Problematyka dziecka i dzieciństwa nie była centralnym tematem w soborowych dyskusjach w pierwszym tysiącleciu, choć dotyczyła istotnych kwestii.
2. Teksty soborowe wskazują istotny wpływ wychowania religijnego od wczesnego dzieciństwa na późniejsze funkcjonowanie dorosłego człowieka.
3. W dyskusjach soborowych rzadko pojawiają się odniesienia do dzieci znanych z kart Pisma Świętego. Wyjątek stanowią tu dzieciństwo Jezusa, Jeremiasza czy córki Jaira.
4. Wszyscy ojcowie soborowi, którzy odwołują się do swojego dzieciństwa, mówią o swoim religijnym wychowaniu.
5. W tekstach soborowych występuje także pejoratywne rozumienie dzieciństwa jako synonimu infantylizmu.
6. Troska o sieroty jest na tyle ważna, że Sobór Chalcedoński dopuszcza w tym przypadku jedyny wyjątek, by kapłan zajmował się sprawami związanymi z finansami.
7. Dla wielu ikonoklastów jedyną linią obrony było to, iż od wczesnego dzieciństwa wzrastali w negatywnym podejściu do kultu ikon.
8. Osoby, które na polecenie cesarza parodiowały religijne obrzędy, argumentowały swoje zachowania naciskiem ze strony władcy i obawą o los swoich dzieci.

Bibliografia

Źródła

Concilium Universale Chalcedon, ACO II, ed. E. Schwarz, Berlin–Leipzig 1933–1937.

Concilium Universale Constantinopolitanum sub Iustiniano habitum, Volumen primum, Concilii Actiones VIII, Appendices Graecae – Indices, ed. J. Straub, Berolini 1971.

Concilium Universale Constantinopolitanum Tertium, vol. I–II, ed. R. Riedinger, Berlin 1990–1992.

Concilium Universale Ephesenum (grecka kolekcja: ACO I, 1.1-7), ed. E. Schwarz, Berlin 1927–1929; łacińska kolekcja: ACO I, 2-5, Berlin 1922–1927).

Concilium Universale Nicaenum Secundum, vol. I–III, ed. E. Lamberz, Berlin–Boston 2008–2016.

Dokumenty soborów powszechnych. Tekst grecki, łaciński i polski, t. I, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2001.

Gesta sanctae ac universalis octavae synodi quae Constantinopoli congregata est Anastasio bibliothecario interprete, eds C. Leonardi, A. Placanica Florence 2012.

Opracowania

Bakke O.M., *When Children Became People. The Birth of Childhood in Early Christianity*, Minneapolis 2005.

Becoming Byzantine; Children and Childhood in Byzantium, eds. A. Papaconstantinou, A.M. Talbot, Washington DC 2009.

Caseau B., *Resistance and agency in everyday life of Late Antiquity children (third-eighth century ce)*, w: *Children and Everyday Life in the Roman and Late Antique World*, eds. Ch. Laes, V. Vuolanto, London-New York 2019, s. 217–231.

Children and Everyday Life in the Roman and Late Antique World, eds. Ch. Laes, V. Vuolanto, London–New York 2019.

Children in Antiquity. Perspectives and Experiences of Childhood in the Ancient Mediterranean, eds. L.A. Beaumont, M. Dillon, N. Harrington, London–New York 2021.

Children in the Late Ancient Christianity, eds. C.B. Horn, R.B. Phenix, Tübingen 2009.

Cholewa M., Gilski M., *Dziedzictwo soborów*, Kraków 2019.

Cholewa M., *Problematyka dziecka w aktach soborów pierwszego tysiąclecia*, Kraków 2023.

Cojocar O.M., *Everyday lives of children in ninth-century Byzantine monasteries*, w: *Children and Everyday Life in the Roman and Late Antique World*, eds. Ch. Laes, V. Vuolanto, London–New York 2019, s. 247–264.

Drzyżdż S., Gilski M., *Problematyka dziecka w debatach Soboru Nicejskiego II*, „Teologia i Człowiek” 4(2022), s. 127–142.

Giakalis A., *Images of the Divine. The Theology of Icons at the Seventh Ecumenical Council*, Leiden 1994.

Gilski M., *Argumentacja Soboru Nicejskiego II za kultem ikon*, „Studia Sandomierskie” 26(2019), s. 213–225.

Gilski M., Cholewa M., *Język soborów pierwszego tysiąclecia*, Kraków 2017.

Gilski M., Cholewa M., *Problematyka ochrony dziecka w literaturze wczesnochrześcijańskiej*, w: *Wykorzystywanie seksualne osób małoletnich. Ujęcie interdyscyplinarne*, t. II, red. M. Cholewa, P. Studnicki, Kraków 2021, s. 37–71.

Gilski M., Migdał M., *Problematyka złego ducha w debatach Soboru Nicejskiego II*, „Bielsko-Żywieckie Studia Teologiczne” 17(2016), s. 111–118.

Giorda M.C., *Children in monastic families in Egypt at the end of Antiquity*, w: *Children and Everyday Life in the Roman and Late Antique World*, eds. Ch. Laes, V. Vuolanto, London–New York 2019, s. 232–246.

Graumann T., *'Reading' the First Council of Ephesus (431)*, w: *Chalcedon in Context. Church Councils 400–700*, ed. R. Price, M. Whitby, Liverpool 2011, s. 27–44.

Graumann T., *The Acts of the Early Church Councils. Production and Character*, Oxford 2021.

Growing Up Fatherless in Antiquity, eds. S.R. Hübner, D.M. Ratzan, Cambridge 2009.

Horn C.B., Martens J.W., *'Let the Little Children Come to Me' . Childhood and Children in Early Christianity*, Washington DC 2009.

Laes Ch., *Children in the Roman Empire. Outsiders Within*, Cambridge 2011.

Laes Ch., *Disabled Children in Gregory of Tours*, w: *The Dark Side of Childhood in Late Antiquity and the Middle Ages*, ed. K. Mustakallio, Ch. Laes, Oxford 2011, s. 39–62.

Louth A., *Why did the Syrians reject the Council of Chalcedon*, w: *Chalcedon in Context. Church Councils 400–700*, ed. R. Price, M. Whitby, Liverpool 2011, s. 107–117.

Wykorzystywanie seksualne osób dorosłych bezbronnych, red. M. Cholewa, P. Studnicki, Kraków 2022.

Wykorzystywanie seksualne osób małoletnich. Ujęcie interdyscyplinarne, cz. I–II, red. M. Cholewa, P. Studnicki, Kraków 2021.

Wykorzystywanie seksualne osób małoletnich. Ujęcie interdyscyplinarne, cz. III, red. M. Cholewa, P. Studnicki, Kraków 2022.